

Eleni Butulussi / Evangelia Karagiannidou / Katerina Zachu (eds.)

Sprache und Multikulturalität

Festschrift für Professor Käthi Dorfmueller-Karpusa

Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Diese zweisprachige Festschrift ist Frau Prof. Dr. Käthi Dorf Müller-Karpusa, Professorin für Linguistik an der Abteilung für Deutsche Sprache und Philologie der Aristoteles-Universität Thessaloniki gewidmet. Sie enthält 26 Beiträge zum Thema „Sprache und Multikulturalität“. Die theoretischen Ansätze, die den einzelnen Artikeln zugrunde liegen, geben einen Einblick in die Vielfalt der methodischen Verfahren und Wissenschaftsrichtungen wie beispielsweise der Linguistik, Literaturwissenschaft, Didaktik, Übersetzungswissenschaft, Soziologie und der Psychologie.

Ο δίγλωσσος αυτός τόμος αποτελεί τιμητικό αφιέρωμα στην Καίτη Dorf Müller-Καρπούζα, καθηγήτρια γλωσσολογίας του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Περιλαμβάνει 26 άρθρα επιστημόνων από την Ελλάδα και το εξωτερικό σχετικά με το θέμα «Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα». Οι θεωρητικές προσεγγίσεις των άρθρων άπτονται διαφόρων επιστημονικών πεδίων όπως της γλωσσολογίας, της λογοτεχνίας, της διδακτικής, της μεταφρασεολογίας, της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας.

ISBN 960-12-1389-9

Καίτη Dorfmueller-Καρπούζα

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Κλασική Φιλολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Ακολούθησαν σπουδές γλωσσολογίας και φιλοσοφίας στο Μπίλεφελντ, τις οποίες ολοκλήρωσε με την εκπόνηση της διδακτορικής της διατριβής στη γλωσσολογία. Το 1991 κατέθεσε την υφηγεσία της στο Πανεπιστήμιο του Μπίλεφελντ, όπου και επί σειρά ετών δίδαξε ελληνική γλώσσα και πολιτισμό καθώς και γλωσσολογία. Η έρευνά της επικεντρώθηκε στους τομείς της κειμενογλωσσολογίας και της διγλωσσίας/διπολιτισμικότητας. Επίσης ασχολήθηκε διεξοδικά με τη μεταφορά σε διάφορα είδη κειμένων. Το 1995 εξελέγη καθηγήτρια της γλωσσολογίας με έμφαση στην κειμενογλωσσολογία και τη διγλωσσία στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., του οποίου διετέλεσε πρόεδρος για δύο συνεχείς θητείες. Είναι ομότιμη καθηγήτρια από το 2002.

Käthi Dorfmueller-Karpusa

Geboren und aufgewachsen ist sie in Thessaloniki. Hier studierte sie Klassische Philologie an der Philosophischen Fakultät der Aristoteles-Universität Thessaloniki. Es folgte ein Studium der Linguistik und Philosophie in Bielefeld, das sie mit ihrer Promotion in Linguistik beendete. 1991 habilitierte sie ebenfalls an der Universität Bielefeld. An der Fakultät Linguistik und Literaturwissenschaft lehrte sie zwei Jahrzehnte lang die neugriechische Sprache und Kultur sowie Linguistik. Zwei zentrale Themenbereiche charakterisieren ihre Forschungsarbeit: die Textlinguistik und die Bilingualität. Außerdem hat sie sich intensiv mit der Metapher in diversen Textsorten befasst. 1995 erhielt sie eine Professur für Linguistik mit den Schwerpunkten Textlinguistik und Bilingualität an der Abteilung für Deutsche Sprache und Philologie der Aristoteles-Universität Thessaloniki. Vier Jahre lang war sie Leiterin der Abteilung. Im Jahr 2002 wurde sie emeritiert.

Sprache und Multikulturalität

Festschrift für Professor Käthi Dorfmueller-Karpusa

Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Sprache und Multikulturalität

Festschrift für Professor Käthi Dorfmueller-Karpusa

Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα

herausgegeben von / επιμέλεια:

Eleni Butulussi, Evangelia Karagiannidou, Katerina Zachu

UNIVERSITY STUDIO PRESS

THESSALONIKI 2005

Titelaufnahme der Griechischen Nationalbibliothek:

Butulussi, Eleni / Karagiannidou, Evangelia / Zachu, Katerina (eds.) (2005):
Sprache und Multikulturalität. Festschrift für Professor Käthi Dorf Müller-Karpusa.
Thessaloniki: University Studio Press

ISBN 960-12-1389-9

 UNIVERSITY STUDIO PRESS

Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών
Verlag wissenschaftlicher Bücher und Zeitschriften

Πρώτη έκδοση: Θεσσαλονίκη 2005

ISBN 960-12-1389-9

1. Auflage: Thessaloniki 2005

Η μερική ή ολική ανατύπωση είτε η καθ' οιονδήποτε τρόπον αναπαραγωγή του βιβλίου, καθώς και η φωτοτύπηση τμήματος ή ολόκληρου του βιβλίου, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη και των συγγραφέων, τιμωρείται από το νόμο.

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechts ist ohne Zustimmung des Verlags unzulässig und strafbar. Das gilt insbesondere für Vervielfältigungen, Übersetzungen, Mikrofilmverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung in elektronischen Systemen.

© ELENI BUTULUSSI, EVANGELIA KARAGIANNIDOU, KATERINA ZACHU

© UNIVERSITY STUDIO PRESS AG – Thessaloniki, 2005

Armenopoulou 32, 54635 THESSALONIKI – GRIECHENLAND

Tel. +30 2310/208731, 209637, 209837 – Fax +30 2310/216647

e-mail: univstud@spark.net.gr – www.universitystudiopress.gr

STOA TOU BIBLIΟΥ – Pasmazoglou 5, 10564 ATHEN – Tel. & Fax +30 210/3211097

Umschlag: „Multikultureller Kopf“ von Pavlos Wassiliadis

Εξώφυλλο: “Πολυπολιτισμικό Κεφάλι” του Παύλου Βασιλειάδη

Inhaltsverzeichnis – Περιεχόμενα

Vorwort	9
Zu Ehren von Käthi Dorf Müller-Karpusa	11
Einleitung	17
Πρόλογος	27
Για την Τιμώμενη	29
Εισαγωγή	35
<i>Ulrich Ammon und Sara Hägi</i>	
Nationale und regionale Unterschiede im Standarddeutschen und ihre Bedeutung für Deutsch als Fremdsprache	45
<i>Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (Anna Anastasiadi-Symeonidi)</i>	
Ονόματα ύλης και μεταφορά (Die Metapher bei Stoffnomen)	59
<i>Hans Bannenber</i>	
Niederländisch, traditionell interkulturell	73
<i>Willi Benning</i>	
Peter Handkes <i>Winterliche Reise</i> : Realität, Stereotyp und literarische Artikulation	81
<i>Christine Bickes und Hans Bickes</i>	
Aspekte der Mehrsprachigkeit	93
<i>Konrad Ehlich</i>	
Radio-Baby – oder von kindlicher Erzählfähigkeit	117
<i>Hans Eideneier</i>	
Germanograeca prosodiaca	135

<i>Eleni Georgopoulou</i> „Kriegssprache“ – Ein Vergleich zwischen der Sprache in Christa Wolfs <i>Kassandra</i> und in der öffentlichen Debatte um den Irak-Angriff	139
<i>Gert Henrici</i> Verständigungsprobleme beim Fremdsprachenerwerb. Untersuchungsansatz und praktische Anwendung	151
<i>Birgit Hildebrand</i> Überlegungen zur Textrelevanz und Textintegration von kulturspezifischen Bedeutungsträgern in der Übersetzung literarischer Texte	161
<i>Susanne Horstmann und Hans Strohner</i> Kulturalität sprachlicher Kommunikation: Diskursanalytische und kognitionswissenschaftliche Perspektiven	179
<i>Evangelia Karagiannidou</i> Multikulturalität in Griechenland: Vorschläge für die Integration migranter SchülerInnen	201
<i>Αγγελική Κοιλιάρη (Angeliki Kiliari)</i> Πολυγλωσσία και Πολυπολιτισμικότητα στη σχολική τάξη. Αναζητώντας μία νέα εκπαιδευτική πολιτική; (Mehrsprachigkeit und Multikulturalität in der Schule. Auf der Suche nach einer neuen Bildungspolitik?)	225
<i>Dimitra Kongidou und Georgios Tsiakalos</i> Der Sündenbock in Psychologie, Germanistik und Alltag	239
<i>Magdalene Konstantinidou</i> Degenerative lexikalische Reduplikation durch [m] im Anlaut: Eine eigenartige rhetorische Figur im Mundartgriechischen und Türkischen	253
<i>Ελένη Μπουτουλούση (Eleni Butulussi)</i> Μετανάστευση και μεταφορά στο λόγο: Εικόνες του άλλου στο έθνος-κράτος (Migration und Metapher im Diskurs: Bilder des <i>Anderen</i> im <i>Nationalstaat</i>)	275

<i>Ιωάννα Οικονόμου-Αγοραστού (Ioanna Ikonomou-Agorastou)</i> Το μοτίβο της <i>Lenore</i> του Bürger περί τον ελληνικό ρομαντισμό: δάνειο, αντιδάνειο ή κοινός τόπος; (Das Motiv von Bürgers <i>Lenore</i> in der griechischen Romantik: Entlehnung, Rückentlehnung oder gemeinsamer Topos?)	297
<i>Alexandra Rassidakis</i> Von Grenzen und Transgressionen: Zur Funktion des Mischungs- prinzips in E.T.A. Hoffmanns <i>Der Elementargeist</i> und Georgios Viziinós' <i>Moskòv Selím</i>	307
<i>Gert Rickheit</i> Wer ist bilingual?	323
<i>Evelyn Röttger</i> Stereotype als Repräsentationen typisierter Wissensbestände. Plädoyer für die (Be-)Achtung der Differenz im Fremdsprachenunterricht	333
<i>Elisabeth Rudolph</i> Kausale Kultur in Westeuropa. Ein Rückblick	351
<i>Athina Sioupi</i> Erlernen der unakkusativischen und medialen Verben des Deutschen als Fremdsprache. Konsequenzen im DaF-Unterricht	367
<i>Elke Sturm-Trigonakis</i> Formen und Funktionen des Multilingualismus im poetischen Werk des José F. A. Oliver	381
<i>Ekaterini Vretta-Panidou</i> Sprachmitteln als integrative Übungsform zur Vermittlung interkultureller Aspekte	401
<i>Jutta Wolfrum</i> Deutschlandbilder griechischer GermanistikstudentInnen. Varietäten, Einflussfaktoren und Konsequenzen für interkulturelle Lernprozesse	421
<i>Katerina Zachu</i> Multikulturalität und Mehrsprachigkeit in <i>Faust II</i> . Der Helena-Akt	439
Ausgewählte Schriften von Käthi Dorf Müller-Karpusa Ενδεικτική βιβλιογραφία της Καίτης Dorf Müller-Καρπούζα	457
Zu den Autorinnen und Autoren	459

Vorwort

Frau Professor Dr. Käthi Dorfmueller-Karpusa, Professorin für Linguistik an der Abteilung für Deutsche Sprache und Philologie der Aristoteles-Universität Thessaloniki, wurde am 31. August 2002 emeritiert. Während ihrer Amtszeit hat sie die Entwicklung unserer Abteilung maßgeblich beeinflusst und vorangetrieben. Ihr enormer Arbeitswille sowie ihre kooperative und ermutigende Art des persönlichen Umgangs haben uns stets begleitet.

Als Anerkennung und Dank widmet ihr das gesamte Kollegium die vorliegende Festschrift. Für uns drei Herausgeberinnen war diese Aufgabe eine große Ehre und eine noch größere Freude. Unser besonderer Dank gilt daher zunächst den Kolleginnen und Kollegen, die uns die Herausgabe dieser Festschrift anvertraut haben.

„Sprache und Multikulturalität“ ist das zentrale Thema der wissenschaftlichen Arbeit von Käthi Dorfmueller-Karpusa. „Sprache und Multikulturalität“ ist auch kennzeichnend für ihr privates Leben. „Sprache und Multikulturalität“, das erschien uns allen der passende Titel für diese Festschrift.

Zweisprachig wie Käthi Dorfmueller-Karpusa sollte auch diese Festschrift werden. Deshalb haben wir das Vorwort, das Kapitel über Käthi Dorfmueller-Karpusa und die Einleitung in Deutsch und in Griechisch verfasst. Die einzelnen Beiträge folgen dann in einer der beiden Sprachen; am Anfang stehen den Leserinnen und Lesern zudem englische Abstracts zur Verfügung.

Wir danken allen herzlich, die die Herstellung dieser Festschrift unterstützt, gefördert und begleitet haben. Ganz besonders danken wir den Autorinnen und Autoren, die diesen Band mit ihren Beiträgen bereichert haben, und Anja Möller, die eine unschätzbare Hilfe bei der Korrektur der Druckvorlagen und deren Endredaktion war. Für verbleibende Fehler sind selbstverständlich nur wir verantwortlich. Für die Sekretariatsarbeit ein herzliches Dankeschön an Nopi Iordanidou.

Unser herzlicher Dank geht auch an Caroline Kouptsidis für die Korrektur der einführenden Teile. Ebenfalls danken wir Fani Karamanoli und Zoe Kandaridou für die Überprüfung der englischen Abstracts.

Ein großer Dank geht ferner an die Aristoteles-Universität Thessaloniki für einen erheblichen Beitrag zu der Druckkosten und an den Verlag University Studio Press für die gute Kooperation und sorgfältige Arbeit.

Unseren letzten Dank schulden wir dem Maler und Psychiater Pavlos Wassiliadis für die künstlerische Gestaltung des multikulturellen Kopfes auf dem Umschlag, den er speziell für diesen Band entworfen hat.

Πρόλογος

Ο τόμος αυτός αφιερώνεται στην Καίτη Dorf Müller-Καρπούζα για την ανεκτίμητη προσφορά της στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου διετέλεσε καθηγήτρια γλωσσολογίας από το 1995 μέχρι και τις 31 Αυγούστου 2002.

Κατά τη διάρκεια της θητείας της ως καθηγήτριας γλωσσολογίας και ως προέδρου του Τμήματος η Καίτη Dorf Müller-Καρπούζα δημιούργησε ένα κλίμα συνεργασίας, στο οποίο επικρατούσε κατανόηση, απόλυτη επικοινωνία, αποδοχή και ενθάρρυνση. Το δημοκρατικό της ήθος, η σεμνή της παρουσία και το αμέριστο ενδιαφέρον της για τις επιστημονικές αλλά και τις προσωπικές μας ανησυχίες ήταν ανεκτίμητα και εξακολουθούν να αποτελούν για μας πολύτιμο κληροδότημα. Ο παρών τόμος δεν είναι παρά ένα μικρό δείγμα της ευγνωμοσύνης μας για την καθοριστική συμβολή της στην εξέλιξη του Τμήματός μας. Η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος να μας εμπιστευθεί την επιμέλεια της έκδοσης αυτού του τόμου υπήρξε για μας ιδιαίτερη τιμή.

Οι γλώσσες και η πολυπολιτισμικότητα παίζουν καθοριστικό ρόλο στο επιστημονικό έργο αλλά και στη ζωή της Καίτης Dorf Müller-Καρπούζα. Γι' αυτό το Τμήμα αποφάσισε ομόφωνα ότι ο τίτλος «Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα» θα ήταν ο πλέον κατάλληλος για έναν τόμο προς τιμήν της. Η έκδοση αυτή όφειλε να είναι δίγλωσση – γερμανικά/ελληνικά – όπως δίγλωσση είναι και η Καίτη Dorf Müller-Καρπούζα. Ο «Πρόλογος», το κεφάλαιο «Για την Τιμώμενη» και η «Εισαγωγή» αποδόθηκαν και στις δύο γλώσσες. Τα άρθρα του τόμου έχουν συνταχθεί είτε στη μία είτε στην άλλη γλώσσα· επιπλέον στην αρχή κάθε άρθρου δίνεται μία σύντομη περίληψη στην αγγλική γλώσσα.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας σε όσους και όσες συνέβαλαν στην έκδοση του τιμητικού αυτού τόμου. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τους/τις συγγραφείς που εμπλούτισαν με τα άρθρα τους την έκδοση αυτή, όπως επίσης και την Anja Möller – της οποίας η βοήθεια υπήρξε ανεκτίμητη – για την προσεκτική ανάγνωση και

τις αλληπάλληλες διορθώσεις των τυπογραφικών. Ευνόητο είναι ότι η ευθύνη για ατέλειες ή λάθη βαρύνουν αποκλειστικά τις επιμελήτριες.

Για τη διόρθωση του γερμανικού εισαγωγικού μέρους ευχαριστούμε ιδιαίτερα την Καρολίνα Κουπτσίδου, για τον έλεγχο των αγγλικών περιλήψεων τη Φανή Καραμανώλη και τη Ζωή Κανταρίδου και για τη γραμματειακή υποστήριξη τη Νόπη Ιορδανίδου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλουμε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης για την οικονομική υποστήριξη της έκδοσης και στον εκδοτικό οίκο University Studio Press για την άρτια συνεργασία και την τυπογραφική επιμέλεια του τόμου.

Τις θερμές μας ευχαριστίες απευθύνουμε, τέλος, στον ζωγράφο και ψυχίατρο Παύλο Βασιλειάδη που φρόντισε με καλλιτεχνικό μεράκι το 'πρόσωπο' του τόμου αυτού δημιουργώντας αποκλειστικά για την περίπτωση το πολυπολιτισμικό κεφάλι του εξωφύλλου.

Einleitung

Multikulturalität und Mehrsprachigkeit sind schon immer Merkmale menschlicher Gesellschaften gewesen. Die Einstellungen zur Multikulturalität unterscheiden sich jedoch in den verschiedenen Epochen und Gesellschaftssystemen. So gab es Zeiten, in denen Multikulturalität nicht wahrgenommen bzw. verschwiegen wurde. Besonders im 19. Jahrhundert, mit der Gründung der Nationalstaaten, strebte man nach einer kulturellen und sprachlichen Homogenität. Politik und Wissenschaft haben diese Entwicklung entscheidend vorangetrieben.

Erst in den vergangenen 40 Jahren wird dieses Postulat der Homogenität einer kritischen Betrachtung unterzogen. Die rasante Entwicklung unserer postkolonialen hochtechnisierten Welt führt zur stetigen Veränderung der politischen und wirtschaftlichen Verhältnisse und zur Mischung und Koexistenz verschiedener Kulturen in einer mehrsprachigen Gesellschaft. Die Umwälzungen in Osteuropa beeinflussen den gesamten europäischen Raum und verursachen neue Migrationsbewegungen. Unzählige Begegnungen, nicht nur durch Migration, sondern auch durch Handel, Tourismus und Vernetzung eröffnen neue Themenbereiche für eine wissenschaftliche Betrachtung und verlangen geradezu nach einem Perspektiven- und Methodenwechsel.

Vor allem im Bereich „Sprache und Multikulturalität“ konstituierten sich neue Forschungsrichtungen und -ansätze. Sie an dieser Stelle in ihrer Gesamtheit zu würdigen, würde den Rahmen einer kurzen Einleitung sprengen. Dennoch lässt sich ihre Vielfalt auch in den Beiträgen zu diesem Band deutlich erkennen. Die theoretischen Ansätze, die den einzelnen Artikeln zugrunde liegen, geben einen Einblick in die methodischen Verfahren verschiedener Wissenschaftsrichtungen wie etwa der Linguistik, Literaturwissenschaft, Didaktik, Übersetzungswissenschaft, Soziologie und der Psychologie.

Viele Autorinnen und Autoren gehen bei ihrer Arbeit interdisziplinär vor und betrachten ihr Thema aus mehreren theoretischen und methodologischen Perspektiven. Deshalb haben wir versucht, ihre Beiträge übergeordneten Bereichen zuzuordnen. Eine strikte Trennung war nicht immer mög-

lich, denn es gibt durch das interdisziplinäre Vorgehen erwünschte Überlappungen.

Das Thema „Sprache und Multikulturalität“ regte einige Autoren an, über *intrakulturelle* und *intrasprachliche Fragestellungen* zu schreiben:

ULRICH AMMON und SARA HÄGI untersuchen die Rolle der Plurizentrik der deutschen Sprache. Das Deutsche weist nationale und regionale Varietäten wie beispielsweise österreichisches und schweizerisches Deutsch sowie verschiedene Mundarten auf. Diese sollten – so Ammon und Hägi – auch im DaF-Unterricht berücksichtigt werden. Unwissen und falsche Normvorstellungen führen zu Diskriminierungen, die durch Aufklärung abgebaut werden können. Wie viel nun ein DaF-Lerner über nationale und regionale Varietäten wissen sollte, hängt davon ab, wo und wie er die deutsche Sprache benutzen möchte. Die Autoren meinen, eine Sensibilisierung der Lerner sowie die Bewusstmachung der Varietäten der deutschen Sprache im DaF-Unterricht seien realisierbar und erstrebenswert.

HANS BANNENBERG berichtet über die verschiedenen Einflüsse auf das Niederländische und seine Dialekte. Die Frage der Überlebensfähigkeit des Niederländischen in Zeiten der Globalisierung und der herrschenden Vereinheitlichungstendenzen wird am Beispiel der Historie bzw. Tradition erörtert. Die geschichtliche Entwicklung zeigt, dass die heutige „typisch niederländische“ Kultur und die niederländische Sprache aus der alltäglichen Auseinandersetzung mit anderen Kulturen und Sprachen entstanden sind. In diesem Sinne ist nach Bannenberg die niederländische Kultur schon immer interkulturell gewesen und sollte deswegen den Kontakt mit dem Andersartigen nicht scheuen.

Auch der Beitrag von ELISABETH RUDOLPH beschäftigt sich mit intrakulturellen Merkmalen. Sie bezieht sich dabei auf eine größere Gemeinschaft, auf Europa, und untersucht die Ursprünge und die Entwicklung eines in der westeuropäischen Kultur grundlegenden, gemeinsamen Denkmusters, nämlich des Kausalen. Schon für die altgriechischen Philosophen spielte der gesetzmäßige Zusammenhang von Ursache und Wirkung eine wichtige Rolle. Die Entwicklung von Naturwissenschaft und Technik, aber auch der Humanwissenschaften in Westeuropa, wäre ohne das kausale Denken unvorstellbar. Die Kausalität hat ihre Spuren in den westeuropäischen Sprachen hinterlassen. Diese These wird im Beitrag mit Hilfe von Beispielen aus fünf Sprachen untermauert. Es werden zudem die verschiedenen Arten der Kausalität sowie die Beziehung zwischen dem Kausalen und Temporalen verdeutlicht.

Mit *intersprachlichen Fragestellungen*, d.h. mit Ähnlichkeiten und Unterschieden zweier Sprachen, beschäftigen sich folgende Beiträge:

HANS EIDENEIER untersucht in seinem Artikel deutsche Wörter, die von deutschsprechenden Griechen auf der falschen Silbe betont werden. Die Ursache dieses Fehlers liegt größtenteils in dem griechischen Dreisilbengesetz, das eine Betonung über die drittletzte Silbe hinaus nicht zulässt. Auch Einflüsse aus anderen, bereits erlernten Fremdsprachen könnten weitere Wortakzentfehler begünstigen. Der Autor weist zudem auf die Bedeutung der Prosodie für kontrastive Sprachanalysen hin.

MAGDALENE KONSTANTINIDOU beschreibt in ihrem Beitrag eine kontrastive Untersuchung des Türkischen und Griechischen. Vier Jahrhunderte der sprachlichen Koexistenz haben in beiden Sprachen nachhaltige Spuren, hauptsächlich auf der Ebene des Wortschatzes, hinterlassen. Sie untersucht eine eigenartige rhetorische Form, die so genannte degenerative lexikalische Reduplikation durch [m] im Anlaut, z.B. Griechisch: *Ευρώ* → *Ευρώ Μευρώ* [*Evró* → *Evró Mevró*], Türkisch: *deniz* → *deniz meniz*. Dieser idiomatische Wortverzerrungsmechanismus geht zurück auf die Parodie eines magischen Rezepts in einer vulgärbyzantinischen Satire des 14. Jahrhunderts. Ähnliche Strukturen gibt es auch in den hellenistischen Zauberpapyri. Die Studie bietet einen Einblick in den Ursprung, die Übertragung in die verschiedenen Mundarten und die heutige Funktion dieses sprachlichen Phänomens in beiden Sprachen.

ANNA ANASTASIADI-SYMEONIDI betrachtet in ihrem Artikel die Metapher und untersucht die metaphorische Verwendung von Stoffnamen, wie z.B. des Wortes *petra* (*pierre, stone, Stein*). Es fällt auf, dass in unterschiedlichen Sprachen dieselben Metaphern benutzt werden, so wie beispielsweise der Ausdruck *Η καρδιά του είναι από πέτρα* (*sein Herz ist aus Stein*). Die Implikationen dieses Ausdrucks kann der Hörer auf Grund des sprachlichen und außersprachlichen Kontextes und seiner Kenntnis über die Eigenschaften des Herzens und des Steines nachvollziehen.

Eine Anzahl von Beiträgen rückt Fragestellungen zum *Bilingualismus* und zur *Mehrsprachigkeit* in den Vordergrund:

CHRISTINE und HANS BICKES setzen sich mit den Beziehungen zwischen dem Erst- und Zweit- bzw. Fremdspracherwerb auseinander. Ausgehend von einer evolutionsbiologischen Sicht des Erstspracherwerbs erörtern sie zwei sich ergänzende Aspekte des Bilingualismus und der Mehrsprachigkeit; einerseits eine auf soziale Erwerbsfaktoren ausgerichtete soziokulturelle Sichtweise und andererseits eine auf kognitionspsychologischen und neurowissenschaftlichen Verfahren beruhende Perspektive. Darüber hinaus erläutern die Autoren bildungspolitische Fragestellungen zur Zwei- und Mehrsprachigkeit. Sie plädieren abschließend für die Förderung der frühen bi- bzw. multilingualen Erziehung zum Erhalt der Erstsprache, um so Kinder für eine plurikulturelle und mehrsprachige Zukunft vorzubereiten.

GERT RICKHEIT gibt einen Überblick über die Entwicklung der Forschung zum Bilingualismus. Den klassischen Definitionen von Bilingualismus folgen modernere, bei denen vor allem neurolinguistische Aspekte im Vordergrund stehen. Auch diese Klassifikationen versuchen, die Frage „Wer ist bilingual?“ zu beantworten, und werden der Komplexität des Problems dennoch nicht gerecht. So verdeutlicht der Autor, dass die Anwendung der vorhandenen Klassifikationen in verschiedenen Praxisfeldern mit einer Reihe von Schwierigkeiten verbunden ist, und plädiert für eine noch intensivere Erforschung des Phänomens.

In den folgenden Beiträgen werden *linguistische Analyseverfahren* eingesetzt. Die Ergebnisse der Untersuchungen bilden anschließend die Basis für *Vorschläge zum Sprachunterricht*:

So ist die Grundlage des Beitrags von KONRAD EHLICH eine funktional-pragmatische Diskursanalyse. Er unterscheidet zunächst zwischen dem Erzählen in literarischen Werken und dem alltäglichen Erzählen. Dann zeigt er an einer Erzählung eines fünfeinhalbjährigen Mädchens, dass das alltägliche Erzählen eine Reihe von Merkmalen aufweist, die Kinder im Vorschulalter im Allgemeinen kennen. Besonders Kinder in multikulturellen Klassen sind darüber hinaus mit weiteren Erzähltraditionen vertraut. Die Schule, die den Wert der Mündlichkeit noch nicht erkannt hat, sollte nach Ehlich, durch die Entwicklung einer narrativen Didaktik die Erzählfähigkeiten und Fertigkeiten der Kinder fördern.

Nach GERT HENRICI machen Verständigungsprobleme einen zentralen Bereich des gesteuerten Fremdsprachenerwerbs aus. Der Autor plädiert dafür, diese anhand von konkreter Beobachtung des Fremdsprachenunterrichts zu untersuchen. Sein Ansatz beruht auf der medialen Erfassung, Transkription und Analyse des Unterrichts nach unterschiedlichen Aspekten. Im vorliegenden Beitrag werden drei Fallbeispiele analysiert. Henrici meint, dass Analysen dieser Art u.a. dazu beitragen können, empirische Begründungen für didaktische Konzeptualisierungen unterschiedlicher Reichweite zu liefern.

Der Beitrag von ATHINA SIOUPI beschäftigt sich mit dem Erlernen der unakkusativischen (ergativen) und der medialen Verben des Deutschen im gesteuerten Fremdsprachenerwerb. Untersucht wird die Verwendung dieser Verben durch griechische GermanistikstudentInnen der Abteilung für Deutsche Sprache und Philologie in Thessaloniki. Zunächst werden die Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen den medialen und unakkusativischen Verben erörtert. Dann folgt die Beschreibung der empirischen Untersuchung. Anschließend wird die Behandlung der konkreten Verben in deutschen Übungsgrammatiken diskutiert. Zum Schluss werden einige didaktische Vorschläge zur ihrer Vermittlung im DaF-Unterricht unterbreitet.

Zwei Beiträge dieser Festschrift haben *Fragestellungen* zu *bildungspolitischen Perspektiven* sowie zur *interkulturellen Erziehung* werden zudem angeregt:

ANGELIKI KILIARI befasst sich mit ausgewählten Fragen der griechischen Bildungspolitik. Sie thematisiert vor allem die Auswahl der zu unterrichtenden Sprachen sowie das jeweils zu erreichende Niveau. Die Autorin beschreibt zunächst die kultur- und sprachspezifischen Verhältnisse der letzten 20 Jahre in Griechenland und Europa. Dann erläutert sie eine Reihe von Bedingungen, die bei der Sprachenpolitik Berücksichtigung finden sollten. Ihrer Meinung nach ist eine endgültige Entscheidung hinsichtlich der zu unterrichtenden Sprachen nicht leicht zu treffen. Eine Kosten-Nutzen-Analyse könnte sich dabei als hilfreich erweisen.

EVANGELIA KARAGIANNIDOU thematisiert das Phänomen Multikulturalität in Griechenland und macht Vorschläge zur Integration migranter SchülerInnen. Zunächst erläutert sie die bisherigen Leistungen der Bildungspolitik für die Integration der SchülerInnen mit Griechisch als Zweitsprache. Sie beschreibt den Entwicklungsstand der Curricula und schildert die Situation in der Schulpraxis. Anschließend analysiert sie die Fortbildungsmaßnahmen für LehrerInnen. Die Autorin weist darauf hin, dass Schwierigkeiten in der Schulpraxis unter anderem auf die Lehrtradition des Frontalunterrichts zurückzuführen sind. Sie macht abschließend Vorschläge für notwendige Weiterentwicklungen, um damit Verbesserungen in der griechischen Schulpraxis anzuregen. Diese können vor allem durch die intensive und zielgerichtete Fortbildung der LehrerInnen erreicht werden.

Das *interkulturelle Lernen* im DaF-Unterricht für griechische Lerner ist Gegenstand der drei folgenden Beiträge. Die Beispiele, Erkenntnisse und Vorschläge der Autorinnen sind allerdings auch auf Lernergruppen mit anderer Herkunftssprache und -kultur übertragbar:

JUTTA WOLFRUM befasst sich in ihrem Beitrag mit den Deutschlandbildern griechischer DaF-StudentInnen. Die Daten dieser empirischen Untersuchung wurden in einem landeskundlichen Seminar an der Aristoteles-Universität Thessaloniki erhoben. Zum interkulturellen Lernen im DaF-Unterricht gehört nach Wolfrum die Bewusstmachung von vorhandenen Stereotypen. In ihrem Seminar wurden die eigenen Stereotype durch die übrigen StudentInnen in Frage gestellt. Diese Art der Auseinandersetzung führt dazu, dass die Selbstverständlichkeit der eigenen Stereotype hinterfragt wird. Wolfrum schlägt des Weiteren verschiedene Möglichkeiten vor, um interkulturelle Lernprozesse zu initiieren, Vorurteile abzubauen und den persönlichen Horizont zu erweitern.

Auch EVELYN RÖTTGER befasst sich mit Stereotypen im DaF-Unterricht. In ihrer empirischen Untersuchung stellt sie fest, dass Wörter wie ‚Wohnzimmer‘, ‚gemütlich‘ etc. von griechischen Lernern des Deutschen aufgrund ihrer eigenen Herkunftskultur anders gedeutet werden als von Muttersprachlern. Bei deutschen Lehrkräften hat sie zudem eine monokulturelle Haltung beobachtet, weshalb solche Deutungsunterschiede im Unterricht kaum behandelt werden. Dabei könnten sprachlich-kulturelle Unterschiede ausgenutzt werden, um interkulturelle Lernprozesse in Gang zu setzen. Im Unterricht werden jedoch – so Röttger – solche Vergleiche kaum initiiert. Auch die Lehrwerke weisen in diesem Bereich Mängel auf. Abschließend diskutiert die Autorin die Vor- und Nachteile der vorhandenen Hypothesen und plädiert dafür, sprachlich-kulturelle Unterschiede nicht zu leugnen oder auszuklammern, sondern sie vielmehr im Unterricht herauszuarbeiten.

Die interkulturelle Landeskunde sowie das Sprachmitteln stehen im Zentrum des Beitrags von EKATERINI VRETTA-PANIDOU. Nach einer Annäherung an die Konzepte von Kultur, interkultureller Landeskunde und interkultureller Kompetenz sowie von Sprachmittlung stellt Vretta-Panidou diverse Möglichkeiten des Sprachmittels dar. Dabei fungiert Sprachmitteln als integrative Übungsform zur Vermittlung interkultureller Aspekte im Rahmen einer interkulturellen Landeskunde. Es werden konkrete Techniken und Verfahren ausgearbeitet und komplexe Arbeitsformen vorgeschlagen. So fördert beispielsweise das Übersetzen in einem Projekt die bewusste Auseinandersetzung der Lerner mit sprachlich-kulturellen Phänomenen. Die Vorschläge von Vretta-Panidou bedienen zwei für interkulturelle Kontakte besonders wichtige Ziele: die interkulturelle und die sprachmittlerische Kompetenz der Lernenden.

Von *sprachlich-kulturellen Elementen bei der Übersetzung literarischer Texte* handelt der folgende Beitrag:

BIRGIT HILDEBRAND erläutert, warum genau diese sprachlich-kulturellen Elemente literarischer Texte besonders schwierig zu übersetzen sind. So ist es beispielsweise nicht selbstverständlich, dass beim Leser der Übersetzung derselbe sprachlich-kulturelle Hintergrund wie bei einem Leser des Originals vorausgesetzt werden kann. Mit Hilfe einer Vielzahl von Beispielen wird gezeigt, welche Strategien zur Übertragung kulturspezifischer Textelemente angewandt werden können, um moderne griechische Prosa optimal ins Deutsche zu übersetzen. Die Autorin meint, dass der Zugang zum Fremden von Respekt geleitet sein sollte und dass das Andere in seiner Andersheit – aber verständlich – übertragen werden sollte.

Texte bilden nicht nur für die Übersetzungswissenschaften die Grundlage. *Texte und Diskurse* sind im multikulturellen und mehrsprachigen Kontext

in vieler Hinsicht von Bedeutung. Deshalb sind sie auch Gegenstand mehrerer Beiträge dieser Festschrift. Zunächst beziehen wir uns auf die Artikel, die sich mit *Diskursen* befassen, insbesondere mit der *Analyse von Alltags-, Medien- und Wissenschaftsdiskursen*, in denen die Themen Migration, Ausgrenzung oder Integration behandelt werden:

ELENI BUTULUSSI untersucht in ihrem Beitrag konzeptuelle und linguistische Metaphern, die griechische SprecherInnen im aktuellen Alltags-, Wissenschafts- und Mediendiskurs benutzen, um über die Ankunft und den Aufenthalt der Anderen (MigrantInnen, RückkehrerInnen, Flüchtlinge) zu berichten. Ihr Schwerpunkt liegt dabei auf den Konzepten des ANDEREN und des STAATES. Es wird untersucht, wie SprecherInnen mit Hilfe von Metaphern versuchen, diese Konzepte zu verstehen und zu erklären. Die Zielbereiche (target domains) werden im Korpus mit folgenden Quellenbereichen (source domains) charakterisiert: Die ANDEREN werden als WILDE TIERE / NAHRUNG / PFLANZEN / FLÜSSIGKEIT / FEINDE / SACHEN / SCHIFFE / SCHWARZE SCHAFEN dargestellt; der STAAT GRIECHENLAND als BEHÄLTER / GEBÄUDE / KÖRPER / FELD.

Die Sündenbock-Metapher steht im Mittelpunkt des Beitrags von DIMITRA KONGIDOU und GEORGIOS TSIKALOS. Das Sündenbockkonzept hat eine lange Tradition und wurde bereits von psychologischen Theorien wie der Frustrations-Aggressions-Hypothese und den Verschwörungstheorien aufgegriffen, um damit den alltäglichen Rassismus zu erklären. Diese Theorien wurden vor allem wegen ihrer Simplizität kritisiert. Zur Erklärung von Gewalttaten gegenüber Mitmenschen gibt es bereits komplexere Theorien. Anhand von Beispielen aus dem Alltagsdiskurs der letzten 20 Jahre zeigen die Autoren, dass die Sündenbock-Metapher immer noch aktuell ist. Besonders in der Literatur wurde nach Kongidou/Tsikalos die Komplexität des Sündenbockkonzepts sowie des aggressiven Verhaltens erkannt; dies wird an exemplarischen Textausschnitten aus Werken deutscher Klassiker erläutert.

Die Erforschung interkultureller Kommunikation ist Gegenstand des Artikels von SUSANNE HORSTMANN und HANS STROHNER. Die Basis bilden Interviews mit Personen aus unterschiedlichen Kulturen und Denkwelten. Interkulturelle Diskurse erweisen sich als besonders komplex, wenn unterschiedliche mentale und soziale Realitäten aufeinander treffen. Die Kulturalität sprachlicher Kommunikation kann nach Horstmann/Strohner nur mit Hilfe von interdisziplinären Konzepten und Methoden erfasst werden. So gehen die Autoren bei der Analyse interdisziplinär vor, indem sie Verfahren der interaktiv ausgerichteten Diskursanalyse und der mental ausgerichteten Kognitionswissenschaft einsetzen. Am Beispiel einer Fallanalyse

werden abschließend die Möglichkeiten und Grenzen eines Zusammenwirkens der beiden Verfahren diskutiert.

Das Thema *Sprache und Multikulturalität* wird in mehreren Beiträgen *aus literaturwissenschaftlicher Perspektive* erörtert. Zwei Beiträge untersuchen die *Sprache* in Texten bzw. Reden über die beiden großen Kriege der letzten Jahre in Jugoslawien und im Irak:

In seinem Beitrag befasst sich WILLI BENNING mit Peter Handkes *Winterliche Reise* und seinem Engagement für die Serben. Handke hat sich des Öfteren kritisch über die Entwicklung in Ex-Jugoslawien und die journalistischen Stereotypen geäußert. Mit diesem Werk beansprucht er eine Sonderrolle in der Literatur, indem er versucht, die historische Wirklichkeit zu erfassen. Dadurch sollte eine Alternative zu den Stereotypen der Medienwelt entstehen. Es wird ihm jedoch vorgeworfen, seine Argumente seien nicht neu und er mache sich nicht die Mühe zu recherchieren. Außerdem sei Handke nicht überzeugend genug, denn eigentlich übt er keine argumentative Kritik an den journalistischen Stereotypen. Nach Benning wendet sich Handke gegen Stereotype, denen er aber schließlich selbst erliegt. Seine Haltung liefere keine Alternative und seinem Text mangle es an ästhetischer Qualität.

ELENI GEORGOPOULOU befasst sich in ihrem Beitrag mit der Sprache, die während des Irak-Krieges benutzt wurde. Sie untersucht den Kriegsdiskurs, zum einen anhand der Bearbeitung des antiken Cassandra-Stoffs in Christa Wolfs Erzählung *Kassandra*, zum anderen in den Reden von George W. Bush über den Irak-Angriff. Bevor ein Krieg ausbricht, wird er medial vorbereitet u.a. durch die Schaffung von Feindbildern. Legitimiert wird er durch eine apologetische Sprache, die falsche Identitäten schaffen soll. Das Vokabular der Überzeugung besteht aus Schlagwörtern, die als Mittel der Simplifizierung eingesetzt, den nötigen Vorwand zur Legitimation des geplanten Krieges liefern sollen. Georgopoulou stellt fest, dass sowohl von Priamos in Christa Wolfs Erzählung als auch von Bush keine andere Alternative als der Krieg anerkannt wird. Im Beitrag werden deutliche Parallelen zwischen den beiden Texten aufgezeigt, die die Mechanismen der Kriegspropaganda in der Sprache entlarven.

Auch die vier folgenden Beiträge basieren auf literaturwissenschaftlichen Ansätzen. Die *Überschreitung von Grenzen* und die *Begegnung mit dem Anderen* sind nicht nur Schlüsselbegriffe in der interkulturellen Kommunikation, sondern auch im literaturwissenschaftlichen Diskurs:

IOANNA IKONOMOU-AGORASTOU untersucht einen speziellen Aspekt von Multikulturalität. Im Mittelpunkt ihres Beitrags steht die Existenz von ge-

meinsamen Motiven und Themen in literarischen Texten verschiedener europäischer Sprachen und Kulturen. Sie stellt fest, dass die Motive in Bürgers Ballade *Lenore* sowie in griechischen Volksliedern und in der Dichtung der griechischen Romantik Ähnlichkeiten aufweisen. Die Autorin beschäftigt sich mit der Frage, ob diese Motive eine Entlehnung, eine Rückentlehnung oder ein gemeinsamer Topos der Literatur sind.

Im Beitrag von ALEXANDRA RASSIDAKIS wird die Überschreitung von Grenzen thematisiert. Dazu werden zwei literarische Texte aus verschiedenen Kulturen verglichen, *Der Elementargeist* von E.T.A. Hoffmann und *Moskòv Selím* von Georgios Viziinos. Während bei Hoffmann die Vermischung vor allem auf der sprachlichen und diskursiven Ebene stattfindet, wird bei Viziinos in erster Linie die nationale Identität problematisiert. Das Prinzip der Vermischung, ob gelungen oder nicht, durchzieht beide Texte und präsentiert den Text als offenen Prozess, im Sinne des romantischen Oszillierens zwischen zwei Polen (romantische Ironie). In beiden Texten wird der Diskurs der nationalen Identität, der auf der Dichotomie des Eigenen und des Fremden basiert, reproduziert und ad absurdum geführt. Die Betonung der Transgressionsthematik erlaubt es, so Rassidakis, diese Texte als kritische Kommentare der nationalistischen Ideologie ihrer Zeit zu lesen.

Der Beitrag von ELKE STURM-TRIGONAKIS beschäftigt sich mit der deutsch- und mehrsprachigen, multikulturellen Literaturproduktion. Die Mehrsprachigkeit wird am Beispiel des Lyrikers José F. Oliver gezeigt, dessen Gedichte in Deutsch, Spanisch, Andalusisch und Alemannisch verfasst sind. Den theoretischen Hintergrund liefert das im Zuge der US-amerikanischen *minority discourses* erarbeitete linguistische Deskriptions- und Klassifikationsinstrumentarium zur Chicano-Literatur. Sturm-Trigonakis analysiert die Formen und Typen der Inferenz, die Methoden der Einfügung fremdsprachlicher Elemente und schließlich die Funktionen des Multilingualismus bei Oliver. Dabei arbeitet sie mimetische, spatiale, temporale und entautomatisierende Aspekte heraus. Außerdem zeigt sie die Fragwürdigkeit des Begriffs „deutsche Literatur“ auf, die durch die Existenz zahlreicher hybrider Literaturformen entstanden ist und stellt das traditionelle Konzept der monolingualen und monokulturellen „Nationalliteratur“ zur Diskussion.

KATERINA ZACHU befasst sich mit der Begegnung verschiedener Kulturen in Goethes *Faust II*. Die Überschreitung von Grenzen vollzieht sich im Helena-Akt. Insbesondere die Vermählung des mittelalterlichen Ritters Faust mit der schönen Helena aus dem antiken Griechenland weist auf die Vereinigung der beiden Kulturen hin: nordisch und antik. Sie ist die Voraussetzung für den Übergang zu einer neuen modernen Zivilisation. Das gegenseitige Verständnis von Faust und Helena, von nordisch und antik, setzt die An-

erkennung des Anderen voraus. Dabei spielt Kommunikation eine wichtige Rolle. Sie zeigt sich vor allem in der Bereitschaft Helenas, die Sprache Fausts zu erlernen.

Die thematischen Schwerpunkte, Fragestellungen und Erkenntnisse aus dem Bereich „Sprache und Multikulturalität“, die in dieser Festschrift diskutiert werden, decken nur einen Teil der vorhandenen Forschungsrichtungen ab. Trotzdem hoffen wir, dass der vorliegende Band dazu beiträgt, Überlegungen zu diesem Thema voranzutreiben und weiterzuentwickeln.

Eleni Butulussi, Evangelia Karagiannidou, Katerina Zachu

Thessaloniki, im April 2005

Εισαγωγή

Η πολυπολιτισμικότητα και η πολυγλωσσία ήταν ανέκαθεν χαρακτηριστικά των ανθρώπινων κοινωνιών. Ο τρόπος όμως προσέγγισης της πολυπολιτισμικότητας διέφερε σημαντικά στις εκάστοτε ιστορικές περιόδους και στα εκάστοτε κοινωνικά συστήματα. Υπήρξαν εποχές στις οποίες η πολυπολιτισμικότητα και η πολυγλωσσία παραβλέπονταν συνειδητά. Ιδιαίτερα κατά τον 19^ο αιώνα με την ίδρυση των εθνικών κρατών επικράτησαν έντονες τάσεις ομογενοποίησης στην προσπάθεια σύστασης εθνικών ταυτοτήτων. Η πορεία και η εξέλιξη των τάσεων αυτών καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική και την επιστήμη.

Μόλις τα τελευταία σαράντα χρόνια άρχισε να αναπτύσσεται κριτικός λόγος απέναντι στην ομογενοποίηση. Οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις του μετα-αποικιοκρατικού κόσμου οδηγούν σε συνεχή αλλαγή της πολιτικής και οικονομικής κατάστασης και στη συμβίωση διαφορετικών πολιτισμών σε μια πολύγλωσση κοινωνία. Οι ανακατατάξεις στην ανατολική Ευρώπη επηρεάζουν τον ευρωπαϊκό χώρο και προκαλούν νέα μεταναστευτικά ρεύματα. Η έντονη αυτή κινητικότητα που προκαλείται όχι μόνο λόγω της μετανάστευσης αλλά και λόγω του εμπορίου, του τουρισμού και της ηλεκτρονικής διαδίκτυωσης, δημιουργεί νέα ερευνητικά ενδιαφέροντα και κάνει επιτακτική την ανάγκη της υιοθέτησης νέων προσεγγίσεων και μεθόδων.

Ειδικά γύρω από τα θέματα γλώσσας και πολυπολιτισμικότητας συγχροτούνται νέες τάσεις, οι οποίες διερευνούν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης των φαινομένων. Στο πλαίσιο της σύντομης αυτής εισαγωγής είναι αδύνατο να δώσουμε μια συνολική εικόνα των επιστημονικών αυτών εξελίξεων. Η ποικιλομορφία της έρευνας γύρω από τα θέματα αυτά αναπαρίσταται εν μέρει και στα κείμενα του τόμου αυτού. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που υιοθετούνται στα άρθρα χρησιμοποιούν μεθοδολογικά εργαλεία διαφορετικών επιστημονικών τομέων, όπως για παράδειγμα της γλωσσολογίας, της λογοτεχνίας, της διδακτικής, της μεταφρασεολογίας, της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας.

Στην ακόλουθη παρουσίαση των περιεχομένων του τόμου τα άρθρα ταξινομούνται σε θεματικές ενότητες. Πολλοί/ές συγγραφείς προσεγγί-

γίζουν τα θέματά τους διεπιστημονικά και έτσι δεν ήταν δυνατή η ταξινόμηση των άρθρων χωρίς επικαλύψεις. Οι επικαλύψεις αυτές άλλωστε είναι που κάνουν τόσο δημιουργικές και ενδιαφέρουσες τις διεπιστημονικές προσεγγίσεις.

Στο πλαίσιο του θέματος «Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα» κάποιοι/ες από τους/τις συγγραφείς επέλεξαν να ασχοληθούν με ενδοπολιτισμικά και ενδογλωσσικά ζητήματα:

Ο ULRICH AMMON και η SARA HÄGI εξετάζουν την πολυκεντρικότητα της γερμανικής γλώσσας. Η Γερμανική εμφανίζει διάφορες εθνικές και τοπικές ποικιλίες, όπως π.χ. τα αυστριακά και ελβετικά Γερμανικά και διάφορες διαλέκτους. Οι ποικιλίες αυτές θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη και στο μάθημα της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας. Και αυτό διότι η άγνοια ή κάποιες λανθασμένες απόψεις για το τι είναι αποδεκτό στη γλώσσα οδηγούν σε διακρίσεις, ενώ η επίγνωση της ύπαρξης διαφόρων γλωσσικών ποικιλιών συμβάλλει στην αποφυγή των διακρίσεων. Σε ποιο βαθμό θα πρέπει οι μαθητές/τριες της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας να διδάσκονται τις εθνικές και τοπικές ποικιλίες, εξαρτάται από το πού και πώς θέλουν να χρησιμοποιήσουν τη γερμανική γλώσσα. Οι συγγραφείς του άρθρου θεωρούν σημαντική την ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών ως προς τις ποικιλίες της γερμανικής γλώσσας.

Ο HANS BANNENBERG παρουσιάζει καταρχήν τις διάφορες επιρροές που δέχτηκαν κατά καιρούς η ολλανδική γλώσσα και οι διάλεκτοί της. Το θέμα της ικανότητας επιβίωσης της ολλανδικής γλώσσας τον καιρό της παγκοσμιοποίησης και της κυρίαρχης τάσης για ομογενοποίηση προσεγγίζεται με παραδείγματα από την ιστορία και την παράδοση. Από τα παραδείγματα αυτά προκύπτει ότι ο σημερινός 'τυπικός ολλανδικός' πολιτισμός και η ολλανδική γλώσσα δημιουργήθηκαν από την καθημερινή συνύπαρξή τους με άλλες γλώσσες και πολιτισμούς. Έτσι κατά τον συγγραφέα ο ολλανδικός πολιτισμός ήταν πάντοτε πολυπολιτισμικός και γι' αυτόν το λόγο δεν θα έπρεπε να φοβάται την επαφή με το 'διαφορετικό'.

Και το άρθρο της ELISABETH RUDOLPH ασχολείται με ενδοπολιτισμικά χαρακτηριστικά, αναφέρεται όμως σε μια μεγαλύτερη κοινότητα, την Ευρώπη. Εξετάζει την προέλευση και την εξέλιξη της αρχής της αιτιότητας στο δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό. Η σπουδαιότητα της σχέσης ανάμεσα σε αίτιο και αιτιατό είχε ήδη εντοπιστεί από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους. Χωρίς την αρχή της αιτιότητας δεν θα ήταν δυνατή η εξέλιξη των φυσικών επιστημών και της τεχνολογίας, αλλά ούτε και των ανθρωπιστικών επιστημών στη Δυτική Ευρώπη. Η αρχή της αι-

τιότητας άφησε επίσης τα ίχνη της στις δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες. Η Rudolph παραθέτει παραδείγματα από πέντε γλώσσες και εξετάζει τα διάφορα είδη της αιτιότητας όπως επίσης και τη σχέση αιτιότητας και χρονικότητας.

Με διαγλωσσικά ζητήματα, δηλαδή ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα σε δύο γλώσσες, ασχολούνται τα επόμενα τρία άρθρα:

Ο HANS EIDENEIER εξετάζει στο άρθρο του μια σειρά γερμανικών λέξεων, οι οποίες τονίζονται από Έλληνες και Ελληνίδες που μιλούν τη γερμανική γλώσσα σε λάθος συλλαβή. Οι αιτίες των λαθών βρίσκονται εν μέρει σε ένα βασικό κανόνα τονισμού της ελληνικής, σύμφωνα με τον οποίο καμία λέξη δεν τονίζεται πιο πάνω από την προπαραλήγουσα, αλλά και σε επιρροές από τις ξένες γλώσσες που μιλούν οι ομιλητές/τριες, κτλ. Ο συγγραφέας τονίζει τη σπουδαιότητα της μελέτης της προσωδίας στις συγκριτικές αναλύσεις γλωσσών.

Η ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ παρουσιάζει μια συγκριτική μελέτη ανάμεσα στην τουρκική και στην ελληνική γλώσσα. Τέσσερις αιώνες γλωσσικής συνύπαρξης της τουρκικής και ελληνικής άφησαν στις δύο γλώσσες, κυρίως στο λεξιλογικό επίπεδο, έντονα ίχνη. Στο άρθρο εξετάζεται ένα ιδιαίτερο ρητορικό σχήμα, η εκφυλιστική λεξικολογική αναδίπλωση σε ένα σχήμα επανάληψης μιας λέξης, όπου ο δεύτερος τύπος εμφανίζει το σύμφωνο [m] / [μ] στην αρκτική θέση, π.χ. ελληνικά: *Ευρώ* → *Ευρώ Μευρώ*, τουρκικά: *deniz* → *deniz meniz*. Ο μηχανισμός αυτός συναντάται για πρώτη φορά σε μια παρωδία μαγικής συνταγής σε δημώδη βυζαντινή σάτιρα του 14^{ου} αι. Παρόμοιες δομές υπάρχουν και σε μαγικούς παπύρους των ελληνοιστικών χρόνων. Η μελέτη προσφέρει πληροφορίες σχετικά με την προέλευση, την εξάπλωση σε διάφορες διαλέκτους και τη σημερινή λειτουργία του φαινομένου αυτού και στις δύο γλώσσες.

Η ANNA ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ-ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ εξετάζει στο άρθρο της τη μεταφορά και ειδικότερα τη μεταφορική χρήση της λέξης πέτρα (*pierre, stone, Stein*). Αξιοσημείωτο είναι ότι οι ίδιες μεταφορές χρησιμοποιούνται σε πολλές γλώσσες όπως π.χ. η έκφραση *Η καρδιά του είναι από πέτρα* (*Sein Herz ist aus Stein*). Η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι ακροατές/τριες καταλαβαίνουν τα υπονοήματα της μεταφοράς με βάση το γλωσσικό και εξωγλωσσικό πλαίσιο, το χρηστικό πεδίο, όπως επίσης και τις γνώσεις τους σε σχέση με τις ιδιότητες της καρδιάς και της πέτρας.

Μερικά άρθρα θέτουν στο επίκεντρο της ενασχόλησής τους ζητήματα διγλωσσίας και πολυγλωσσίας:

Η CHRISTINE και ο HANS BICKES ασχολούνται στο άρθρο τους με την εκμάθηση της πρώτης, δεύτερης και ξένης γλώσσας. Ξεκινώντας από την οπτική που υιοθετεί η εξελικτική βιολογία για την εκμάθηση της πρώτης γλώσσας εξετάζουν δύο συμπληρωματικές προσεγγίσεις της διγλωσσίας και της πολυγλωσσίας: η μία στηρίζεται σε κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες και η άλλη στη γνωστική ψυχολογία και στη νευρολογία. Τέλος επιχειρηματολογούν υπέρ της προώθησης μιας πρώιμης δίγλωσσης ή πολυγλωσσικής εκπαίδευσης με στόχο τη διατήρηση της πρώτης γλώσσας και την προετοιμασία των παιδιών για ένα μέλλον σε περιβάλλον πολυπολιτισμικότητας και πολυγλωσσίας.

Ο GERT RICKHEIT παρουσιάζει την εξέλιξη της έρευνας της διγλωσσίας. Μετά την παράθεση κλασικών ορισμών της διγλωσσίας εξετάζει σύγχρονους ορισμούς, στους οποίους κεντρική θέση κατέχουν οι νευρογλωσσικές θεωρήσεις του φαινομένου. Όπως οι παλιές έτσι και οι νέες οπτικές θέτουν το ερώτημα «ποιος είναι δίγλωσσος», αλλά τελικά ούτε αυτές αποδίδουν την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Πολλά προβλήματα δημιουργεί επίσης η εφαρμογή των νέων τάσεων σε διάφορα πεδία πρακτικής. Έτσι ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι είναι αναγκαία μια ακόμη πιο διεξοδική διερεύνηση του φαινομένου.

Στα επόμενα άρθρα διεξάγονται γλωσσολογικές αναλύσεις, τα αποτελέσματα των οποίων χρησιμοποιούνται από τους/τις συγγραφείς για τη διατύπωση προτάσεων σε σχέση με την εκμάθηση της γλώσσας:

Στο πλαίσιο αυτό ο KONRAD EHLICH ακολουθεί μεθόδους της Λειτουργικής Πραγματολογίας για την ανάλυση αφηγηματικού λόγου. Επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην αφήγηση ως κύριο είδος του προφορικού λόγου στην καθημερινή επικοινωνία. Από την ανάλυση μιας αφήγησης ενός κοριτσιού πεντέμισι ετών προκύπτουν τα τυπικά χαρακτηριστικά της αφήγησης καθημερινού λόγου. Κατά τον Ehlich τα παιδιά προσχολικής ηλικίας κατέχουν ήδη σε γενικές γραμμές αυτά τα χαρακτηριστικά. Στις πολυπολιτισμικές τάξεις συνυπάρχουν αφηγήσεις εμπλουτισμένες από ποικίλες πολιτισμικές παραδόσεις. Γι' αυτόν το λόγο το σχολείο θα έπρεπε να αξιοποιήσει τον πλούτο αυτό αναγνωρίζοντας την αξία της προφορικότητας και να αναπτύξει τις ικανότητες και τις δεξιότητες των παιδιών στον αφηγηματικό λόγο.

Σύμφωνα με τον GERT HENRICI τα προβλήματα κατανόησης που εμφανίζονται κατά τη διάρκεια του μαθήματος αποτελούν ένα σημαντικό πεδίο έρευνας της εκμάθησης ξένων γλωσσών. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι για τη διερεύνηση τέτοιων προβλημάτων απαιτείται η συμμετοχική παρατήρηση του μαθήματος. Η μεθοδολογία της έρευνάς του βασίζεται στην καταγραφή με τεχνικά μέσα, την απομαγνητοφώνηση

και ανάλυση του μαθήματος από διαφορετικές πλευρές. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται τρία παραδείγματα ανάλυσης. Κατά τον Henrici τέτοιου είδους αναλύσεις συμβάλλουν μεταξύ άλλων στη διαμόρφωση διδακτικών προγραμμάτων.

Στο άρθρο της η ΑΘΗΝΑ ΣΙΟΥΠΗ ερευνά την κατάκτηση των αναιτιατικών και μέσων ρημάτων της Γερμανικής από φοιτητές/τριες του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Αρχικά συζητούνται οι ομοιότητες και οι διαφορές ανάμεσα στα μέσα και αναιτιατικά ρήματα. Ακολουθεί η περιγραφή της εμπειρικής έρευνας και των αποτελεσμάτων της. Στη συνέχεια σχολιάζεται η παρουσίαση των αναιτιατικών και μέσων ρημάτων σε εγχειρίδια γραμματικών ασκήσεων της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας. Τέλος παρατίθενται προτάσεις που αφορούν στη διδασκαλία των παραπάνω ρημάτων στο μάθημα της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας.

Δύο άρθρα αυτού του τόμου εστιάζουν σε θέματα γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης:

Η ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΙΜΑΡΗ επικεντρώνεται σε ζητήματα της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και κυρίως στα ερωτήματα, ποιες γλώσσες θα έπρεπε να διδάσκονται στα σχολεία και ποια θα έπρεπε να είναι τα επίπεδα γλωσσομάθειας. Αρχικά περιγράφει την πολιτισμική και γλωσσική πολυμορφία που επικρατεί στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη Ευρώπη τα τελευταία είκοσι χρόνια. Στη συνέχεια διερευνά μια σειρά από θέματα που θα έπρεπε να ληφθούν σοβαρά υπόψη κατά το σχεδιασμό της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Αναγνωρίζοντας τη δυσκολία του εγχειρήματος εντοπίζει παράγοντες, όπως το οικονομικό και κοινωνικό κόστος και τα αντίστοιχα οφέλη που θα έπρεπε να εξεταστούν, πριν παρθούν αποφάσεις σε θέματα γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής.

Η ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΙΔΟΥ ασχολείται με το φαινόμενο της πολυγλωσσίας στην Ελλάδα και κάνει προτάσεις για την ομαλή ένταξη των παιδιών των μεταναστών/τριών στο σχολείο. Στο πρώτο μέρος του άρθρου της παρουσιάζει και σχολιάζει τα μέτρα που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής για την ένταξη των παιδιών που μαθαίνουν τα Ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα, περιγράφει την εξέλιξη των Προγραμμάτων Σπουδών – διαθεματικών και αναλυτικών – και αναλύει την καθημερινή σχολική πράξη. Στη συνέχεια παρουσιάζει και σχολιάζει τα μέτρα που έχουν ληφθεί για την επιμόρφωση των διδασκόντων. Η συγγραφέας θεωρεί ότι οι δυσκολίες που διαπιστώνονται στη σχολική τάξη οφείλονται μεταξύ άλλων στην παραδοσιακή

μετωπική διδασκαλία που εφαρμόζουν ακόμη αρκετοί/ές εκπαιδευτικοί. Τέλος κάνει διάφορες προτάσεις για αναγκαίες αλλαγές – μεταξύ άλλων και σχετικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών – με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών στο ελληνικό σχολείο.

Η *διαπολιτισμική μάθηση* αποτελεί το θέμα των τριών επόμενων άρθρων. Οι έρευνες διεξάγονται στο μάθημα της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας για Έλληνες και Ελληνίδες, όμως οι τρόποι προσέγγισης και οι προτάσεις των συγγραφέων αφορούν και σε μαθητές/τριες με άλλες γλώσσες προέλευσης:

Η JUTTA WOLFRUM αναλύει στο άρθρο της τις εικόνες και εντυπώσεις που έχουν για τη Γερμανία οι φοιτητές/τριες στην Ελλάδα. Η εμπειρική αυτή έρευνα διεξήχθη στο πλαίσιο ενός μαθήματος γερμανικού πολιτισμού στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας στο Α.Π.Θ. Στο μάθημα της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας με στόχο τη διαπολιτισμική μάθηση είναι, σύμφωνα με τη Wolfrum, απαραίτητη η συνειδητοποίηση των στερεοτύπων. Στη διάρκεια του μαθήματος οι φοιτητές και οι φοιτήτριες εξέφραζαν τις επιφυλάξεις τους για τα στερεότυπα των συμφοιτητών/τριών τους και αυτό τους οδήγησε στην αμφισβήτηση των δικών τους στερεοτύπων. Τέλος η Wolfrum προτείνει διάφορες δυνατότητες που ενεργοποιούν διαδικασίες διαπολιτισμικής μάθησης και συμβάλλουν στην κατάργηση των προκαταλήψεων.

Και η EVELYN RÖTTGER ασχολείται με στερεότυπα που έχουν σχέση με το μάθημα της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας. Στην εμπειρική της έρευνα διαπιστώνει ότι οι μαθητές/τριες της Γερμανικής στην Ελλάδα κατανοούν λέξεις όπως ‚Wohnzimmer‘, ‚gemütlich‘ κ.ά. διαφορετικά από ό,τι οι φυσικοί ομιλητές. Επιπλέον παρατηρεί ότι οι καθηγητές/τριες με Γερμανικά ως μητρική γλώσσα δεν ασχολούνται αρκετά με τέτοιου είδους διαφορές στο μάθημα, γεγονός που, σύμφωνα με τη Röttger, υποδηλώνει τη μονοπολιτισμική τους στάση. Οι καθηγητές/τριες όμως θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές για να ενεργοποιήσουν διαδικασίες διαπολιτισμικής μάθησης, κάτι που δεν γίνεται σε επαρκή βαθμό. Σ’ αυτόν τον τομέα εμφανίζονται ελλείψεις και στα διδακτικά βιβλία. Τέλος η συγγραφέας προτείνει να μην παραβλέπονται οι γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές, αλλά να αποτελούν αντικείμενο συζήτησης στο μάθημα.

Στο επίκεντρο του άρθρου της ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΒΡΕΤΤΑ-ΠΑΝΙΔΟΥ βρίσκεται ο ‘πολιτισμός’ και η ‘γλωσσική διαμεσολάβηση’ στο μάθημα της ξένης γλώσσας. Η θεωρητική προσέγγιση της Βρέττα-Πανίδου είναι η διαπολιτισμική. Αρχικά προσεγγίζει τις βασικές έννοιες της έρευνάς της. Στη συνέχεια ασχολείται με τις δυνατότητες που προσφέρουν οι δια-

μεσολαβητικές ασκήσεις στο μάθημα του πολιτισμού με στόχο τη διαπολιτισμική επίγνωση. Προτείνει συγκεκριμένες τεχνικές και σύνθετες μορφές εργασίας, π.χ. τη μετάφραση σε σχέδια εργασίας (project), όπου οι μαθητές/τριες έχουν τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσουν τη σύνδεση ανάμεσα στα γλωσσικά και στα πολιτισμικά φαινόμενα. Οι προτάσεις της έχουν ως στόχο την ανάπτυξη των διαπολιτισμικών και διαμεσολαβητικών ικανοτήτων των μαθητών και μαθητριών.

Με τη μετάφραση γλωσσικών-πολιτισμικών στοιχείων σε λογοτεχνικά κείμενα ασχολείται το ακόλουθο άρθρο:

Την BIRGIT HILDEBRAND απασχολούν οι δυσκολίες μετάφρασης των γλωσσικών-πολιτισμικών στοιχείων στα λογοτεχνικά έργα. Θεωρείται πια δεδομένο ότι, οι αναγνώστες/τριες του πρωτότυπου κειμένου δε μοιράζονται με τους αναγνώστες/τριες του μεταφρασμένου κειμένου το ίδιο γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο και αυτό δημιουργεί τις μεγαλύτερες δυσκολίες στον μεταφραστή ή στη μεταφράστρια. Με τη βοήθεια μιας σειράς παραδειγμάτων από μεταφράσεις κειμένων σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας παρουσιάζονται οι δυνατότητες απόδοσης γλωσσικών-πολιτισμικών στοιχείων. Η συγγραφέας θεωρεί ότι η προσέγγιση του ξένου θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται με σεβασμό και να αποδίδεται με κατανοητό τρόπο η διαφορετικότητά του.

Το κείμενο και ο λόγος συνδέονται ποικιλοτρόπως με την πολυπολιτισμικότητα και την πολυγλωσσία. Γι' αυτό και αποτελούν αντικείμενο πολλών άρθρων του τόμου αυτού. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα άρθρα που ασχολούνται με ανάλυση λόγου και ιδιαίτερα με την ανάλυση του καθημερινού, δημοσιογραφικού, επιστημονικού και λογοτεχνικού λόγου προσεγγίζοντας θέματα όπως η μετανάστευση, ο αποκλεισμός και οι δυσκολίες της διαπολιτισμικής επικοινωνίας:

Η ΕΛΕΝΗ ΜΠΟΥΤΟΥΛΟΥΣΗ εξετάζει στο άρθρο της τις εννοιολογικές και γλωσσικές μεταφορές, τις οποίες χρησιμοποιούν ομιλητές/τριες στο σύγχρονο καθημερινό, δημοσιογραφικό και επιστημονικό λόγο, όταν μιλούν για την άφιξη και την εγκατάσταση των άλλων (μεταναστών/τριών, παλινοστούντων, προσφύγων) στην Ελλάδα. Το κέντρο βάρους βρίσκεται στις έννοιες του ΑΛΛΟΥ και του ΕΘΝΟΥΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ, τις οποίες οι ομιλητές και ομιλήτριες προσπαθούν να καταλάβουν και να εξηγήσουν με τη βοήθεια μεταφορών. Στις μεταφορές που εντοπίστηκαν στο υλικό της έρευνας τα πεδία-στόχοι (target domains) συνδέονται με τα παρακάτω πεδία-πηγές (source domains): Οι ΑΛΛΟΙ παρουσιάζονται ως ΑΓΡΙΑ ΖΩΑ / ΤΡΟΦΗ / ΦΥΤΑ / ΥΓΡΟ / ΕΧΘΡΟΙ / ΠΛΟΙΑ / ΜΑΥΡΑ ΠΡΟΒΑΤΑ. Το ΕΘΝΟΣ-ΚΡΑΤΟΣ ΕΛΛΑΔΑ παρουσιάζεται ως ΔΟΧΕΙΟ / ΚΤΙΡΙΟ / ΣΩΜΑ / ΧΩΡΑΦΙ.

Η έννοια του αποδιοπομπαίου τράγου βρίσκεται στο επίκεντρο του άρθρου της ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΚΟΝΓΚΙΔΟΥ και του ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΣΙΑΚΑΛΟΥ. Η έννοια αυτή έχει μια μακρά παράδοση και αποτέλεσε τη βάση για ψυχολογικού τύπου ερμηνείες της επιθετικότητας και του καθημερινού ρατσισμού. Η ερμηνευτική αξία της μεταφοράς του αποδιοπομπαίου τράγου έχει πλέον αμφισβητηθεί στο σύγχρονο επιστημονικό λόγο, κυρίως λόγω της απλοϊκότητάς της. Στον καθημερινό όμως λόγο δεν έχουν ακόμη χάσει την επικαιρότητά τους οι ερμηνείες που στηρίζονται στη μεταφορά αυτή, όπως δείχνουν τα παραδείγματα που παρουσιάζονται. Σύμφωνα με τους συγγραφείς μόνο στη λογοτεχνία παρουσιάζονται σε ένα σύνθετο πλαίσιο η έννοια του αποδιοπομπαίου τράγου και η επιθετική συμπεριφορά. Η άποψη αυτή ενισχύεται με παραθέματα από έργα γερμανών κλασικών συγγραφέων.

Η διαπολιτισμική επικοινωνία είναι το αντικείμενο του άρθρου της SUSANNE HORSTMANN και του HANS STROHNER. Τη βάση της μελέτης αυτής αποτελούν συνεντεύξεις ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών πολιτισμών. Η διαπολιτισμική επικοινωνία αποδεικνύεται ιδιαίτερα σύνθετη όταν τα συνομιλούντα άτομα βιώνουν διαφορετικές νοητικές και κοινωνικές πραγματικότητες. Η πολιτισμικότητα της γλωσσικής επικοινωνίας μπορεί να μελετηθεί, σύμφωνα με τους συγγραφείς, μόνο με τη βοήθεια διεπιστημονικών εννοιών και μεθόδων. Γι' αυτόν το λόγο οι συγγραφείς ακολουθούν μια διεπιστημονική ανάλυση, χρησιμοποιώντας μεθόδους της διαδραστικής ανάλυσης λόγου και της γνωσιακής επιστήμης. Μέσα από την ανάλυση ενός παραδείγματος διαπολιτισμικής επικοινωνίας παρουσιάζονται οι δυνατότητες και τα όρια της συνεργασίας των δύο παραπάνω προσεγγίσεων.

Το θέμα «Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα» εξετάζεται στα παρακάτω άρθρα μέσα από την ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων. Τα επόμενα δύο άρθρα ασχολούνται με την ανάλυση κειμένων και πολιτικών ομιλιών που αφορούν στους δύο μεγάλους πολέμους στην τέως Γιουγκοσλαβία και στο Ιράκ:

Ο WILLI BENNING ασχολείται στο άρθρο του με το έργο του συγγραφέα Peter Handke *Winterliche Reise*, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στη θετική στάση του απέναντι στους Σέρβους. Ως γνωστόν ο Handke επέκρινε επανειλημμένα το ρόλο που έπαιξαν τα ΜΜΕ στις πρόσφατες εξελίξεις στην τέως Γιουγκοσλαβία. Με το έργο του αυτό επιχειρεί, σύμφωνα με τον Benning, να αποδώσει την ιστορική πραγματικότητα προσφέροντας μια εναλλακτική κριτική ματιά, η οποία αντιπαρατίθεται στα στερεότυπα των ΜΜΕ. Κατά τον Benning ο Handke τελικά δεν πείθει, επειδή η κριτική που ασκεί στα δημοσιογραφικά στερεότυπα δεν

στηρίζεται σε επιχειρήματα αλλά σε στερεότυπα άλλου είδους. Επίσης δεν καταφέρνει να προσφέρει μια εναλλακτική οπτική, διότι το κείμενό του στερείται αισθητικής ποιότητας.

Η ΕΛΕΝΗ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ερευνά τον πολεμικό λόγο εξετάζοντας από τη μια τη διήγηση *Kassandra* της Christa Wolf και από την άλλη τους λόγους του George W. Bush που αφορούν στην επίθεση στο Ιράκ. Κάθε πόλεμος προετοιμάζεται από τα ΜΜΕ πολύ πριν ξεσπάσει με την κατασκευή και την προώθηση της εικόνας του εχθρού. Νομιμοποιείται δε μέσα από μια απολογητική γλώσσα, που έχει ως στόχο τη δημιουργία ψευδών ταυτοτήτων. Το λεξιλόγιο της πειθούς αποτελείται από συνθήματα που οδηγούν σε υπεραπλουστεύσεις και προσφέρουν τα απαραίτητα προσχήματα για τη δικαίωση του προσχεδιασμένου πολέμου. Η Γεωργοπούλου παρατηρεί ότι και ο Πρίαμος στη διήγηση της Christa Wolf αλλά και ο George W. Bush δεν αφήνουν να διαφανεί άλλη εναλλακτική λύση από τον πόλεμο. Στο άρθρο παρουσιάζονται οι ξεκάθαροι παραλληλισμοί ανάμεσα στα δύο κείμενα, οι οποίοι και αποκαλύπτουν τους μηχανισμούς της πολεμικής προπαγάνδας.

Και τα επόμενα τέσσερα κείμενα προέρχονται από το χώρο της λογοτεχνίας. Η υπέρβαση των ορίων και η συνάντηση με τον 'άλλο' δεν αποτελούν μόνο για τη διαπολιτισμική επικοινωνία αλλά και για τον επιστημονικό λογοτεχνικό λόγο έννοιες-κλειδιά:

Η ΙΩΑΝΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΟΡΑΣΤΟΥ ασχολείται με μια ιδιαίτερη οπτική της πολυπολιτισμικότητας. Το θέμα του άρθρου της είναι η ύπαρξη κοινών μοτίβων και θεμάτων σε λογοτεχνικά κείμενα διαφορετικών γλωσσών και πολιτισμών. Εξετάζει τις ομοιότητες ανάμεσα στα μοτίβα της μπαλάντας *Lenore* του Bürger, των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, όπως της παραλογής του *Νεκρού αδελφού*, και κειμένων του ελληνικού ρομαντισμού. Παρακολουθεί επίσης τις μεταφράσεις και επεξεργασίες της μπαλάντας *Lenore* στην Ελλάδα και ανασύρει τα ίχνη της από τα έργα του Σολωμού, του Μαβίλη κ.ά. Τη συγγραφέα απασχολεί το ερώτημα, αν τα μοτίβα αυτά είναι δάνειο, αντιδάνειο ή κοινός τόπος.

Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΡΑΣΙΔΑΚΗ διερευνά στο άρθρο της το θέμα της υπέρβασης, το οποίο παίρνει στα κείμενα που εξετάζονται τη μορφή της μείξης ετερογενών κατηγοριών και συστημάτων: στο διήγημα του E.T.A. Hoffmann *Der Elementargeist* πρόκειται για μείξη στο επίπεδο της γλώσσας και του λόγου (Diskurs), στο διήγημα του Γεωργίου Βιζυηνού *Μοσκόβ Σελήμη* σε επίπεδο φυλετικό και εθνικής ταυτότητας. Η μείξη – επιτυχής ή μη – διαπερνά τα δύο κείμενα και αναδεικνύει τη διάσταση του κείμενου ως ανοιχτής διαδικασίας, άενας κίνησης μεταξύ αντιθέτων σύμφωνα με τις αρχές της ρομαντικής ειρωνείας. Και στα δύο

κείμενα αναπαράγεται ο λόγος περί εθνικής ταυτότητας, ο οποίος βασίζεται στη διάκριση οικείου-ξένου. Η εστίαση της Ρασιδάκη στην αρχή της υπέρβασης, η οποία υποσκάπτει τον εθνικιστικό λόγο, επιτρέπει την ανάγνωση των κειμένων αυτών ως κριτικά σχόλια στις ιδεολογίες της εποχής τους.

Το άρθρο της ELKE STURM-ΤΡΙΓΩΝΑΚΗ ασχολείται με τη γερμανική πολυγλωσσική και πολυπολιτισμική λογοτεχνία. Η πολυγλωσσία παρουσιάζεται μέσα από το παράδειγμα του ποιητή José F. Oliver, του οποίου τα ποιήματα είναι γραμμένα στη γερμανική και ισπανική γλώσσα καθώς και στην ανδαλουσιανή και αλεμανική διάλεκτο. Για το θεωρητικό υπόβαθρο της ανάλυσης χρησιμοποιείται η αμερικάνικη θεωρία γύρω από το λόγο των μειονοτήτων με ιδιαίτερη έμφαση στη λογοτεχνία των Chicanos. Η συγγραφέας αναλύει τη μορφή, τους τύπους, τις μεθόδους εισαγωγής ξενόγλωσσων στοιχείων και τέλος το ρόλο της πολυγλωσσίας στο ποιητικό έργο του Oliver. Συγκεκριμένα εντοπίζει στα κείμενα στοιχεία, μεταξύ άλλων, μίμησης, χώρου και χρόνου όπως επίσης και στοιχεία που λειτουργούν αποστασιοποιητικά ως προς την επίσημη γερμανική γλώσσα. Η Sturm-Τριγωνάκη δείχνει ότι η διαπολιτισμική γερμανόφωνη λογοτεχνία ενσωματώνει και άλλες γλώσσες με τα αντίστοιχα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά.

Τέλος στο άρθρο της η KATEPINA ZAXOY ασχολείται με τη συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών στο έργο του Goethe *Faust II*. Η υπέρβαση των ορίων φαίνεται στην τρίτη πράξη του έργου, στην επονομαζόμενη «πράξη της Ελένης». Ο γάμος του μεσαιωνικού ιππότη *Faust* με την ωραία Ελένη από την αρχαία Ελλάδα υποδηλώνει την ένωση του βορειοευρωπαϊκού με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Η ένωση αυτή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετάβαση σε έναν καινούργιο πολιτισμό. Η αλληλοκατανόηση του Φάουστ και της Ελένης, του βορειοευρωπαϊκού και του αρχαίου στοιχείου, προϋποθέτει την αποδοχή του 'άλλου'. Στη διαδικασία αυτή η επικοινωνία παίζει ένα σημαντικό ρόλο. Αυτό φαίνεται από την προθυμία της ωραίας Ελένης να μάθει τη γλώσσα του *Faust*.

Τα άρθρα της έκδοσης αυτής καλύπτουν, όπως είναι φυσικό, εν μέρει μόνον τις ερευνητικές κατευθύνσεις και τους προβληματισμούς γύρω από το ευρύτατο θέμα «Γλώσσα και Πολυπολιτισμικότητα». Εν τούτοις ελπίζουμε ότι ο παρών τόμος θα συμβάλει στον παραπέρα προβληματισμό και στην προώθηση της επίκαιρης αυτής συζήτησης.

Ελένη Μπουτουλούση, Ευαγγελία Καραγιαννίδου, Κατερίνα Ζάχου

Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2005